

Süryani Hristiyan ve Sünni Müslüman Çocuklarda Tanrı Tasavvuru

Aylin Bektaş | ORCID: 0000-0003-2620-1890 | aylinbektas73@gmail.com

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şırnak, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01fcvk23>

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Emre | ORCID: 0000-0002-1395-5207 | mr_ysf@hotmail.com

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Şırnak, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01fcvk23>

Öz

Bu çalışmanın amacı ikinci çocukluk döneminde bulunan çocukların soyut bir kavram olan Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiklerini anlamaktır. Aynı coğrafyada ikamet eden farklı dine mensup çocukların Tanrı hakkında ne düşündükleri, buna bağlı olarak tasavvur sürecinin nasıl şekillendiği, araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Bu amaçla Şırnak ilinde ikamet eden, yaşları 6-11 arasında değişen, 12 Süryani Hristiyan (6 kız, 6 erkek) ve 12 Sünni Müslüman (6 kız, 6 erkek) olmak üzere toplam 24 çocuk ile mülakat yapılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemiyle yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Mülakat verileri betimsel analiz aracılığı ile çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma sonucuna göre her iki dine mensup çocukların da insanbiçimci Tanrı anlayışına sahip olduğu tespit edilmiştir. Çocukların tasavvurlarında inandıkları dinin, Tanrı'ya yüklediği niteliklerin yansımaları görülmüştür. Araştırma verilerinden hareketle oluşturulan kod ve kategoriler “İnsan biçimli Tanrı”, “Tanrı'nın nitelikleri” ve “Tanrı'nın konumu” olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Tanrı hakkında konuşurken çocukların çoğunlukla benzer ifadelerde bulunmaları, içinde bulunduğu gelişim özelliklerinin etkisine işaret etmektedir. Farklı yorum getirdikleri ifadelerde ise sosyal çevrenin ve dini öğretilerin etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Tanrı Tasavvuru, Çocukluk Dönemi, Süryani Hristiyan, Sünni Müslüman

Atf Bilgisi: Bektaş, Aylin. Emre, Yusuf. “Süryani Hristiyan ve Sünni Müslüman Çocuklarda Tanrı Tasavvuru”. *Marifetname* 12/1 (Haziran 2025), 433-464.

<https://doi.org/0.47425/marifetname.vi.1651632>

Geliş Tarihi	05.03.2025
Kabul Tarihi	24.04.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde
Etik Beyan	*Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Emre danışmanlığında 19.04.2024 tarihinde sunduğumuz, “Hristiyan ve Müslüman Çocuklarda Tanrı Tasavvuru” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Benzerlik Taraması	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Aylin Bektaş – Yusuf Emre)
Etik Bildirim	Yapıldı – iThenticate
Çıkar Çatışması	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Finansman	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Concept of God in Syriac Christian and Sunni Muslim Children

Aylin Bektaş | ORCID: 0000-0003-2620-1890 | aylinbektas73@gmail.com
Şırnak University, Graduate School of Education, Şırnak, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/01fcvk23>

Asst. Prof. Yusuf Emre | ORCID: 0000-0002-1395-5207 | mr_ysf@hotmail.com
Şırnak University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Şırnak, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/01fcvk23>

Abstract

The aim of this study is to understand how children in the late childhood period conceptualize God, an abstract concept. The research problem is shaped around what children of different religions, living in the same geographical region, think about God and how their conceptualization process is formed accordingly. For this purpose, interviews were conducted with a total of 24 children aged between 6 and 11, including 12 Syriac Christian (6 girls, 6 boys) and 12 Sunni Muslim children (6 girls, 6 boys) residing in the province of Şırnak. This study employed a phenomenological design, a qualitative research approach, within the framework of criterion sampling. The interview data were analyzed and interpreted through descriptive analysis. According to the results of the study, it was determined that children of both religions possess an anthropomorphic understanding of God. The reflections of the characteristics attributed to God by the religion they believe in were observed in the children's conceptualizations. The codes and categories derived from the research data were grouped under three main themes: "Anthropomorphic God", "Attributes of God", and "Position of God". The fact that children mostly used similar expressions while talking about God indicates the influence of their developmental characteristics. On the other hand, the influence of social environment and religious teachings became evident in expressions where they provided different interpretations.

Keywords: Psychology of Religion, Concept of God, Childhood Period, Syriac Christian, Sunni Muslim

Citation: Bektaş, Aylin. Emre, Yusuf. "The Concept of God in Syriac Christian and Sunni Muslim Children". *Marifetname* 12/1 (June 2025), 433-464.

<https://doi.org/0.47425/marifetname.vi.1651632>

Date of Submission	05.03.2025
Date of Acceptance	24.04.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double Anonymized - Two External
Use of Artificial Intelligence	No AI-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ethical Statement	*This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "The Concept of God in Christian and Muslim Children", supervised by Assistant Professor Yusuf Emre (Master's Thesis, Şırnak University, Şırnak/Turkey, 2024). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Aylin Bektaş – Yusuf Emre)
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Tanrı inancı, insan yaşamında geçmişten günümüze kadar önemli bir rol oynamış ve farklı şekillerde adlandırılmıştır. İnsanın varoluşuna dair “Dünyaya ne için geldim?”, “Hayatın anlamı nedir?” ve “Ölümün gizemi neyi ifade eder?” gibi sorular, bireyin zihnini sürekli meşgul etmiştir. Bu sorgulama sürecinde aşkın bir gücün veya bir yaratıcının varlığı, bireylerin bu sorunlarına yanıt bulmalarında etkili olmuştur. İnsan, akıl yoluyla varoluşsal kaygılarını aşmaya çalışırken Tanrı’yı tasavvur etme ihtiyacı hissetmiştir.

İnsan, düşünme yeteneği sayesinde diğer canlılardan ayrışır. Akıl sahibi olmak, insanı evrendeki diğer varlıklardan ayırtmaktan ve yalnızlaştırmaktır. İnsanın bu yalnızlıktan kurtulma çabası ise onu daha üstün bir varlığa sığınmaya yöneltmiştir. Tanrı, bireyin bu zayıflık hissinden kurtulması için güçlü bir sığınak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte birey, ihtiyaçları doğrultusunda bir Tanrı tasavvuru oluşturmaktadır. Bu tasavvuru şekillendiren faktörler arasında bireyin bilişsel ve duygusal yapısı gibi içsel etmenler ile aile, kültür, din, değerler ve gelenek gibi dışsal etmenler yer almaktadır. Bu etmenlerin etkisiyle sayısız Tanrı tasavvuru ortaya çıkmaktadır.¹

Bireyin içine doğduğu kültürde edindiği bilgiler, Tanrı hakkında fikir sahibi olmasını sağlar.² Bilindiği gibi Tanrı kavramı dinlerin merkezi unsurlarındandır ve hemen her bir dinin Tanrı’ya dair açıklaması bulunur. Sözelimi İslam açısından Tanrı, eşi benzeri olmayan, tek, doğmamış doğrulmamış, insana benzemeyen bir varlıktır.³ Tanrı’ya dair bilgi edinmek, daha ziyade yüze yakın isim ve sıfatlarla mümkün olabilmektedir.⁴ Kur’an-ı Kerim’de yer alan Tanrı’ya yönelik tanımlamalara bakıldığında genel olarak biçimlendirme amacından uzak ve soyut betimlemelerin olduğu görülür.⁵ Tanrı’ya dair; sonsuzluk, biçimsizlik, her şeyi bilme ve her şeye gücü yetme gibi çok sayıda nitelikler mevcuttur. Diğer yandan Tanrı’nın birliğini ve bütünlüğünü belirten sıfatlar da Kur’an-ı Kerim’in bütününe yayılmış olup birçok ayette bu sıfatlar vurgulanmıştır.⁶ Hristiyanlık dininin Tanrı

¹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (Çamlıca Yayınları, 2011).

² Fatma Baynal, “Ernest Harms’ın Dini Gelişim Teorisinin Tanrı Tasavvuru Kuramları Bağlamında İncelenmesi”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 61 (30 Haziran 2024), 122-140.

³ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989).

⁴ M. Kemal Atik, “Kur’an’a Göre Tanrı Tasavvuru”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (01 Haziran 2006), 1-27.

⁵ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012).

⁶ Emrullah Fatış, *İnanç ve Ahlak Bağlamında Dört Kitaptan Yankılar* (Eğitim Yayınevi, 2017).

anlayışında ise teslis inancı mevcuttur. Buna göre Tanrı, “baba-oğul-kutsal ruh” gibi çoklu anlatımla betimlenir. Diğer yandan Tanrı’nın eşsizliği, sonsuzluğu ve yaratıcılığı, sevgisi vb. üzerinde önemle durulan niteliklerindendir.⁷ Süryani Ortodoks Tanrı anlayışına bakıldığında Monofizit düşünce çerçevesinde, Oğul (İsa), Baba (Tanrı) ile bir olduğu kabulü söz konusudur.⁸ Tanrı’nın ilahi ve insani tabiatı, Hz. İsa’da birleşerek, tek bir tabiatın oluştuğuna inanılmaktadır. Buna göre Hz. İsa hem Tanrı hem de insandır. Tanrı’nın Hz. İsa bedeninde doğup belli bir süre yaşadktan sonra, ölüp tekrar dirildiği kabul edilir.⁹ Bu açıdan Müslüman çocukların içine doğduğu kültürden hareketle şekilsel ve/ya somut bir Tanrı tasavvurundan uzak olması, Hristiyan çocukların ise daha fazla insan biçimli Tanrı betimlemesi yapılması beklenebilir.

Tanrı tasavvurunu etkileyen bir diğer unsur gelişim dönemi özellikleridir. Bu bağlamda çocukluk dönemi, dini duygu ve düşüncenin şekillenmesinde kritik bir zaman aralığını temsil eder. Bu dönemde bireyin ebeveynleriyle ve çevresiyle kurduğu etkileşim, dini algılarının ilk izlerini belirlemektedir. Çocuğun gelişim özellikleri de bu sürecin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. İkinci çocukluk dönemi olarak adlandırılan 6-11 yaş aralığı, bilişsel olarak benmerkezci düşünme biçiminin azaldığı ancak henüz soyut düşüncenin olgunlaşmadığı bir evredir.¹⁰ Bu dönemde çocuklar, dini konuları somutlaştırarak anlamlandırmaya çalışırlar. Tanrı kavramını anlama çabası da bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır.¹¹

Çocukluk döneminde Tanrı tasavvurunda en sık bahsedilen kavramların başında antropomorfizm gelmektedir. Çocuklar Tanrı hakkında düşünürken insana benzer şekilde algılama eğilimi içindedir. 6-7 yaşlarında bu antropomorfizm son derece basit ve somut özellikler taşır. Sözgelimi, çocuk için Tanrı çiçek dolu bahçesi olan bir evde yaşar ve çiçek toplar. 8-11 yaş aralığına girildiğinde bu anlayış dönüşmeye başlar. Artık çocuğun gözünde Tanrı, sıradan insanlardan farklı özellikler gösterir. Meleklerle hükümdar olan, ulaşılmaz ve dokunmanın mümkün olmadığı bir yapıya bürünür. 12 yaş ve devamında ise Tanrı artık tamamen soyut bir bağlamda anlaşılmaya başlar.¹²

⁷ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Elç. 17:24; İbr. 7:3.

⁸ Mehmet Çelik, “Süryânîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).

⁹ Cüneyt Yeşil, *Süryaniler’de İnanç ve İbadet Esasları* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 35.

¹⁰ Jean Piaget, *Çocuğun Gözüyle Dünya*, çev. İsmail Yerguz (Dost Kitabevi, 2023).

¹¹ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Boğaziçi Yayınları, 2012).

¹² Antoine Vergote, “Çocuklukta Din”, çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXII (1978), 315- 329.

Ülkemizde Tanrı tasavvuru ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Müslüman örneklemde ve farklı yaş gruplarında yapılan birçok araştırma¹³ olmasına rağmen, farklı dini inançlara sahip çocukların Tanrı tasavvurlarını konu edinen çalışmalar¹⁴ sınırlıdır. Bilindiği gibi Türkiye farklı inanışa sahip bireylerin bir arada yaşadığı ülkelerden biridir. Dolayısıyla bahsi geçen çeşitliliğin literatüre kazandırılması önemlidir. Bu araştırma, aynı gelişim döneminde bulunan, aynı coğrafyada yaşayan ancak farklı dini kültürde büyüyen çocukların Tanrı tasavvurlarındaki benzerlik ve farklılıkları ele alınarak literatüre katkı sağlamak peşindedir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, 6-11 yaş aralığındaki Süryani Hristiyan ve Sünni Müslüman çocukların Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiklerini belirlemek ve bu tasavvurları karşılaştırmaktır. Ayrıca, çocukların mensup oldukları dinin bu süreçte nasıl bir etkisi olduğunu ve yaşadıkları toplumun tasavvurlar üzerindeki olası etkilerini incelemek de araştırmanın amaçları arasındadır. Çalışmanın problemi ve amaçları bağlamında aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır:

1. Süryani Hristiyan ve Sünni Müslüman çocuklar Tanrı'yı nasıl tasavvur etmektedirler?
2. İki farklı inanışa sahip çocukların Tanrı tasavvurları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
3. Çocukların Tanrı'yı tasavvur etme süreçlerinde gelişimsel özellikler ve çevresel şartların etkisi nedir?

¹³ Gülüşan Göcen - Merve Genç, "Ebeveyn Kaybı Yaşamış Bireylerde Otobiyografik Bellek, Allah Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma", *Bilimname* 2019/40 (31 Aralık 2019), 313-349; Feride Göregen - Mualla Yıldız, "Ergenlerde Tanrı Algısı, Affetme Eğilimi ve Öfke İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dini Araştırmalar* 24/61 (15 Aralık 2021), 427-458; Derya Gülfil, "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (30 Haziran 2019), 1289-1312; Hızır Hacıkeleşoğlu, "Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (30 Haziran 2023), 73-102; Zeynep Karlık, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Tanrı Tasavvurları ve Varlık Aşamaları Üzerine Psiko-Teolojik Analizler", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 7 (Haziran 2023), 119-147; Mehmet Turgut, "Ortaokul Öğrencilerinde Deprem ve Tanrı Algısı (Gaziantep İli Örneği)", *Journal of Analytic Divinity* 8/2 (15 Aralık 2024), 174-196; Rumeysa Nur Türker - Behlül Tokur, "Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı: 7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar", *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 367-389; Murat Yıldız - Vehbi Ünal, "Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/4 (21 Ağustos 2017), 8-21.

¹⁴ Yusuf Emre - Aylin Bektaş, "Süryani Ortodoks Çocuklarda Tanrı Tasavvuru: İdil Örneği", *Turabdin: Tarih, Din, Kültür* (Bursa: DTA Yayıncılık, 2024.), 201-212.

1. Yöntem

Bu araştırmada, Hristiyan ve Müslüman çocuklarda Tanrı tasavvurunun nasıl şekillendiğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olması açısından nitel araştırma yöntemi çerçevesinde fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar bireylerin bir konuda attettikleri anlamları kendi bağlamları içinde araştırılması ve anlaşılmasına imkân sunar.¹⁵ Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan desenlerden olan fenomenoloji ise, birey tarafından deneyimlenen fenomenin birey açısından ne anlama geldiğini derinlemesine anlama imkânı sağlar.¹⁶ Bu bağlamda Tanrı tasavvuru, Hristiyan ve Müslüman çocukların algıları üzerinden derinlemesine bir bakışla incelenmiştir.

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın problemine uygun veriler toplayabilmek adına amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme yönteminde, araştırılan konuyla ilgili yaşam deneyimi olan katılımcıların araştırmaya dahil edilmesi gerekir. Katılımcıların araştırma amacına uygun belirlenmesinde birtakım ölçütler kullanılmaktadır.¹⁷ Buna göre ilk örnekleme kabul ölçütü, katılımcıların Süryani Hristiyan ve Sünni Müslüman inancının müntesibi olmalarıdır. Ayrıca araştırma, somut işlem dönemini esas aldığı için katılımcılara yaş ölçütü konulmuş, 6-11 yaş aralığındaki çocuklarla görüşme sağlanmıştır. Bir başka ölçüt olarak da cinsiyetin dengeli olmasına dikkat edilmiştir. Buna göre, aynı ilde ikamet eden farklı dine mensup çocukların Tanrı tasavvurlarının anlaşılması adına, çalışmanın katılımcıları, Şırnak'ın İdil ilçesine bağlı Haberli köyünde ikamet eden 12 Süryani Hristiyan (yaş ort.: 10,16) ve Şırnak Merkezde yaşayan 6-11 yaş aralığındaki 12 Sünni Müslüman (yaş ort.: 9,5) olmak üzere toplam 24 çocuktan oluşmaktadır. Katılımcıların bahsi geçen yerlerden seçilmesinde, bireylerin araştırma problemine uygunluğu (Haberli köyünün Süryanilerin ikamet ettiği yer olması ve Şırnak Merkez'de Sünni Müslüman olduğu bilinen ailenin çocukları ile iletişime geçilmesi) ve araştırmacının çalışma grubuna ulaşma imkânı belirleyici olmuştur. Katılımcıların cinsiyet özellikleri açısından her iki grupta da 6 kız, 6 erkek olacak şekilde belirlenmiştir. Katılımcıların isimleri gizli tutulmuş, Hristiyan

¹⁵ Hasan Şimşek - Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 37.

¹⁶ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir - Mesut Bütün (Siyasal Kitabevi, 2023).

¹⁷ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*.

katılımcılar için HK1, HK2, HK3; Müslüman katılımcılar içinse MK1, MK2, MK3 şeklinde isimlendirmeler yapılmıştır.

1.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerde kullanılmak üzere oluşturulan mülakat sorularının bazıları daha önce yapılan araştırma sorularından¹⁸ ve bu çalışma için araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Sorular oluşturulurken araştırma problemine ışık tutacak şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca çalışmada “Tanrı” kavramı kullanılsa da hem Süryani Hristiyan hem de Sünni Müslüman çocuklar günlük kullanımda “Allah” kavramını kullandıkları için görüşmelerde aşına oldukları şekilde “Allah” ifadesi üzerinden sorular yöneltilmiştir. Oluşturulan mülakat formu uzman görüşleri alınarak görüşmede kullanılmaya hazır hale getirilmiştir. Nihai haliyle mülakat formu, bilgilendirme ve onam, demografik bilgi formu ve çocukların Tanrı tasavvurları hakkında detaylı bilgi elde etmek için hazırlanan yarı yapılandırılmış 10 sorudan oluşmuştur. Görüşme sorularının amacı ve örnek sorular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Görüşme Sorularının Amacı ve Örnek Sorular

Soru Numarası	Amacı	Örnek Sorular
1	Çocukların Tanrı hakkındaki algılarını belirlemek	Allah deyince aklına neler geliyor? O’nu neye benzetiyorsun? Anlatır mısın?
2	-	-
3	Çocukların Tanrı’ya atfettikleri konuma dair algılarını tespit etmek	Allah nerede yaşıyor? Burası nasıl bir yer, biz oraya gidebilir miyiz?
4	-	-
5	-	-
6	Çocukların Tanrı ile ilişkilendirdiği kişileri belirlemek	Allah’ı birine benzetiyor musun? Kime?
7	-	-
8	-	-
9	Tanrı’nın cinsiyetine dair algılarını belirlemek	Allah’ın cinsiyeti var mı? Varsa bu nedir?
10	-	-

Mülakat öncesi Şırnak Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı’na başvurularak, 2023/81798 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca

¹⁸ Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007); Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (Çamlıca Yayınları, 2011); Celal Çayır, “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV/2 (2013), 25-60.

katılımcılar çocuklardan oluştuğu için mülakat öncesi araştırmacı, görüşme yapılacak çocukların velilerinden izin almış, gönüllülük esasına göre kabul eden kişilerle mülakat yapılmıştır. Araştırmada olası çevresel değişkenlerin asgari düzeye indirilmesi amaçlı özellikle aynı coğrafi bölgede yaşayan bireyler seçilmiştir. Mülakatlar yüz yüze yapılmış, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmeler 16.12.2023-21.01.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmada veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz ve içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlaması olanak sunması açısından; içerik analizi ise bağlantılı olan verileri belirli kavram ve temalar halinde bir araya getirerek bu verileri analiz etme ve yorumlama imkânı vermesi açısından¹⁹ tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan mülakatların ses kayıtları yazıya aktarılmış, aşına olmak adına tekrar tekrar okuma yapılmıştır. Okumalar yapılırken notlar tutulmuş ve kodlamalar yapılmıştır. Ortaya çıkan kodlar, alanında uzman bir araştırmacı tarafından kontrol edilmiş ve kodlayıcılar arası uyum kontrol edilmiştir. Kodlamalardan hareketle kategoriler ve temalar belirlenmiştir. Katılımcı ifadelerinden elde edilen kod, kategori ve tema ilişkisi tablolastırılmış, bu ilişkiye dair değerlendirmeler raporlanmıştır. Bu süreçte katılımcıların doğrudan ifadelerine yer verilerek değerlendirmelerin geçerliği, katılımcı ifadelerine uygun anlaşılma durumu sağlanmaya çalışılmıştır.

Analiz sonucunda toplamda 3 tema ve 8 kategori elde edilmiştir. Araştırma bulgularının sunumunu kolaylaştırmak adına dipnot kısmında “Hristiyan Katılımcı 1, Kız, 6 yaşında” şeklinde bilgilendirme yapılmıştır.

1.4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliğin sağlanabilmesi için inandırıcılık ve aktarılabilirlik kriterlerinin sağlanması önemlidir. Bu kriter araştırılan olgunun olduğu haliyle mümkün mertebe yansız olacak şekilde gözlemlenmesi, bilgi toplanması ve anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde aktarılmasıyla mümkün olur. Bu şekilde toplanan veriler gerçeği yansıtarak araştırmanın geçerliliğine katkı sunar.²⁰ Bu noktada verilerin gerçeğe uygun şekilde toplanabilmesi için mülakat öncesi tanışıklık sağlanmasına özen gösterilmiştir. Çocukların mülakat sırasında kendini rahat hissetmesi için

¹⁹ Şimşek - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

²⁰ Şimşek - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 281.

öncelikle çocuklarla tanışma etkinliği yapılmış ve onlarla oyun oynamıştır. Bu şekilde aşinalık sağlandıktan sonra görüşme için oturumlar yapılmıştır.

Aktarılabilirliğe katkı sunmak adına görüşmeler çocukların ana dilinde gerçekleştirilmiştir. Çocukların yaşları küçük olması açısından duygu ve düşüncelerini ana dilinde daha iyi ifade edebilecekleri düşüncesiyle görüşmeler, Süryani Hristiyan çocuklarla Süryanice yapılmıştır. Sünni Müslüman çocuklarla ise çocuklara kendilerini hangi dilde daha rahat ifade edebilecekleri sorulmuş, bunun üzerine görüşmeler bazı çocuklarla Türkçe yapılmış, diğer bazılarıyla ise Kürtçe yapılmış ve yazıya aktarırken Türkçe'ye çevrilmiştir. Süryanice tercüme konusunda ana dili Süryanice olan ve Türkçe'yi akıcı konuşabilen bir kişiden yardım alınmıştır. Kürtçe mülakatlar ise anadili Kürtçe olan araştırmacı tarafından tercüme edilmiştir.

Araştırmanın geçerliliğini artırmak için katılımcıların ifadelerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. “Ayrıntıyla betimleme” olarak da ifade edilen bu teknikle okuyucular, araştırmacının değerlendirmelerini teyit etme imkânı bulur.²¹ Bir başka geçerliliğe katkı sunan teyit türü ise “meslektaş teyiti”dir. Bu bağlamda araştırma verileri analiz sürecinde, alanında uzman akademisyen tarafından veriler incelenip, kodlama ve kategori belirleme aşamaları teyit edilmiştir. Böylece, katılımcı ifadelerinin uygun kod ve temalar ile bütünleştirme durumu kontrol edilmiştir.

Araştırmada güvenilirliğin sağlanması için olay ve olguların değişken yapısına önem verilmiş dolayısıyla bu değişkenliği araştırmaya tutarlı bir şekilde yansıtılması amaçlı tutarlılık incelemesi yapılmıştır. Nitel çalışmamızda ulaşılan sonuçlar toplanan verilerle teyit edilmesi için teyit incelemesi yapılmıştır. Verilerin analizi ve elde edilen sonuçların bir bütün olarak değerlendirilmesi sürecini kapsayan bu incelemeler, iki araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir.

2. Bulgular

Araştırma verilerinden hareketle elde edilen temalar “İnsan biçimli Tanrı”, “Tanrı’nın nitelikleri” ve “Tanrı’nın konumu” olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır.

2.1. İnsan Biçimli Tanrı

Görüşmelerden elde edilen ifadeler kodlanmış, kategorilere ayrılmış ve insan biçimli Tanrı teması üzerinden her iki grubun kodları yan yana olacak şekilde Tablo 2’de gösterilmiştir.

²¹ Şimşek - Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

Tablo 2. İnsan Biçimli Tanrı Adlı Temaya İlişkin Bulgular

		Süryani Hristiyan	Sünni Müslüman
Tema	Kategori	Kod	Kod
İnsan Biçimli Tanrı	1.Betimlemeler	1.1. Erkek	1.1. Bıyıklı, beyaz uzun saçlı
		1.2. Uzun beyaz elbiseli	1.2. Beyaz kıyafetli
		1.3. Uzun saçlı	1.3. Erkek
		1.4. Sakallı ve kısa saçlı	1.4. Siyah Kıyafetli
			1.5. Hem kadın hem erkek
	2.Benzetmeler	2.1. Ruh	2.1. Hiçbir şeye
		2.2. İyi insanlar	2.2. Büyük ve iyi biri
		2.3. Rüzgâr	2.3. Hayalet
		2.4. Hiç kimseye	2.4. Melek
		2.5. Hz. İsa	2.5. İsa Heykeli
			2.6. Yüce bir varlık
			2.7. Televizyondaki adama
			2.8. Beyaz bir şey
			2.9. Anne ve babama
			2.10. Hz. Muhammed'e
	3.Tanrı'nın Yaşı	3.1. Bilmiyorum	3.1. Bilmiyorum
		3.2. Yaşı Yok	3.2. Sonsuz
		3.3. Sonsuz	3.3. (99)
		3.4. (2023)	3.4. Çok büyük
		3.5. Çok Büyük	3.5. (456)
			3.6. (100)
			3.7. (100.000)
	4.Tanrı'nın Ailesi	4.1. İnsanlar	4.1.Yok
		4.2. Hz. Meryem	4.2. Peygamberler
		4.3. Hayvanlar	4.3. Melekler
		4.4. 12 Havari	4.4. Ölen İnsanlar
		4.5. Bitkiler	4.5. Amine ve Abdullah
			4.6. Hz. Ali
			4.7. Cennetteki insanlar
	5.Sevdiği Yemek	5.1. Yemez içmez	5.1.Yemez içmez
		5.2. Su içer	5.2. Su içer
		5.3. Ekmek	5.3. Bilmiyorum
		5.4. Ruhundan beslenir	5.4. İçli köfte
			5.5.Tarhana çorbası

Tablo 2’de görüldüğü üzere Süryani çocukların Tanrı’ya dair belirttiği ifadelerle bakıldığında, çoğunluğunun antropomorfik bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Yapılan betimlemelerde genel olarak Tanrı’nın bir cinsiyeti olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda dış görünüşüne dair yorumlar yaparak, somut benzetmeler yapmışlardır: “Erkek, hava gibi rüzgâr gibi ruhtur. ..sakalları uzun siyah, bir tane kitapta gördüm onun fotoğrafını. ..böyle boydan elbisesi var, saçları uzun, birazcık sakalı var.” (HK6),²² “Erkek bildiğim kadarıyla, bizde İsa Mesih’in motifleri var onlardan yola çıkarak söyleyeceğim işte, saçları biraz uzun, biraz sakalı var, uzun elbiseleri var.” (HK8).²³ Çocukların verdikleri cevaplar göz önüne alındığında Tanrı’yı, Hz. İsa’nın görsellerinden yola çıkarak betimlemeye çalıştıkları görülebilir. Tanrı, betimlemelerde uzun beyaz elbisesi, uzun saçlı ve sakallı şeklinde tasavvur edilmiştir.

Çocuklara, Tanrı’nın neye benzediği hakkında soru sorulduğunda, yalnızca iki katılımcı hiç kimseye benzemediğini belirtmiştir. Soyut benzetme yapan katılımcılar, Tanrı’nın ruha benzediğini ifade etmişlerdir. İlgi çekici cevaplardan birisi, Tanrı’nın rüzgâra benzetilmesidir: “Rüzgâr esiyor görmüyoruz Tanrı o şekildedir.” (HK3).²⁴ Katılımcılar Tanrı’yı Hz. İsa’ya, iyi insanlara benzeterek antropomorfik düşünce çerçevesinde yanıt vermişlerdir: “Hz. İsa’ya benziyor, Tanrı kıyafeti var üstünde...” (HK1).²⁵

Tanrı’nın yaşı sorulduğunda her ne kadar bilmiyorum, sonsuz, yaşı yoktur şeklinde yanıtlar verilmişse de çocukların tümü, “Sonsuz yaşını bilmiyorum. Dedelerimden, babamdan daha büyük... kırk yaşında birisi gibi.” (HK12),²⁶ “Büyük, çok büyük... evet yaşlı... bastonu var.” (HK11).²⁷ Verilen cevaplar göz önüne alındığında “dedelerden daha büyük, yaşlı ve bastonu olan bir dede” ifadelerine yer vermişlerdir. Konu hakkında ilgi çekici cevaplardan birisi, Tanrı’nın 2023 yaşında olduğu düşüncesi olmuştur. Çocuk, Hz. İsa’nın doğum yılını esas alarak, Tanrı’nın yaşını belirtmiştir. Soru yüzeysel olarak sorulduğunda, çocukların cevaplarında genel olarak öğretilmiş bir Tanrı kavramının mevcut olduğu görülür. Ancak bilişsel yapılarına uygun ve asıl Tanrı algılarını ortaya çıkaracak, detay sorular sorulduğunda, çoğunluğu kendi algılarındaki Tanrı’ya yönelik tasavvurlara değinmişlerdir.

²² Hristiyan Katılımcı 6, Erkek, 10 yaşında.

²³ Hristiyan Katılımcı 8, Kız, 11 yaşında.

²⁴ Hristiyan Katılımcı 3, Kız, 8 yaşında.

²⁵ Hristiyan Katılımcı 1, Kız, 6 yaşında.

²⁶ Hristiyan Katılımcı 12, Erkek, 11 yaşında.

²⁷ Hristiyan Katılımcı 11, Kız, 10 yaşında.

Tanrı'nın ailesinin olup olmadığına dair soru sorulduğunda, yalnızca bir kişi olmadığına, geri kalan katılımcıların tamamı ise ailesinin olduğuna yönelik cevap vermiştir: “..bizler onun ailesiyiz... Meryem Ana onun ailesi.” (HK10),²⁸ “Var, Meryem Ana var, 12 Havarisi var, onlar ailesi.” (HK11)²⁹, Bizler onun ailesiyiz... bitkiler ve hayvanlarda onun ailesi.” (HK12).³⁰ Bu ifadelere bakıldığında Hz. Meryem'in, 12 havarinin, insanların, hayvanların, bitkilerin yani Tanrı'nın yarattığı şeylerin, ailesi olduğu belirtilmiştir.

“Tanrı yemek yer mi, su içer mi” sorusuna katılımcıların çoğunluğu, Tanrı'nın acıkmadığını ve herhangi bir şey yiyip içmediğini ifade etmişlerdir. Ancak bazı katılımcılar, Tanrı'nın bir insan gibi eklemek yediğine veya su içtiğine yönelik düşüncelerini dile getirmişlerdir. Tanrı'nın sevdiği yemek kategorisinde verilen ilgi çekici cevaplardan birisi, “O'nun ruhundan beslendiğine yönelik anlayış olmuştur: Yok, o ruhtur, ruhundan besleniyor.” (HK5).³¹ Çocuklar, bilişsel olarak somut işlem döneminde olduğu için çevresinden edindiği düşünceleri ve soyut kavramları, somutlaştırma gereksinimi içerisine girerler.³² Bu çerçevede çoğu katılımcının, Tanrı'yı insan biçimli olarak tasavvur etmeleri genel olarak literatürle uyusmaktadır.

Müslüman çocukların insan biçimli Tanrı anlayışlarına yönelik cevapları değerlendirildiğinde, çoğu ifadenin antropomorfik bir bakış açısıyla somutlaştırmaya çalışıldığı görülmüştür. Tanrı'nın bir cinsiyetinin olup olmadığı sorusuna, çocukların çoğunluğu eşsiz ve benzersizliğine vurgu yaparak cinsiyetinin olmadığı yönünde cevaplar vermişlerdir. Ancak çocuklar Tanrı'yı betimlerken bıyıklı, beyaz uzun saçlı, beyaz kıyafetli, siyah kıyafetli hem erkek hem kadın ifadelerine yer vermişlerdir: “Galiba böyle bıyıklı, böyle saçları da beyaz, burnu birazcık böyle büyük, Böyle bir elek burasına(bilek) kadar geliyor.” (MK10),³³ “Vücudu kadınlara benziyor, yüzü falan erkeklere benziyor.” (MK7).³⁴

Çocuklara, Tanrı'nın neye benzediğine dair soru sorulduğunda, çoğunluğu Tanrı'yı iyi ve büyük biri, İsa heykeli, yüce bir varlık, beyaz bir şey, anne, baba, Hz. Muhammed, televizyondaki adam gibi nesne ve insanlara benzetmişlerdir. Diğer yandan kanatları olan bir melek, hayalet gibi masalımsı imgelere de benzetmektedirler: “Melek, böyle bir şeyler peri, peri değil de böyle

²⁸ Hristiyan Katılımcı 10, Erkek, 10 yaşında.

²⁹ Hristiyan Katılımcı 11, Kız, 10 yaşında.

³⁰ Hristiyan Katılımcı 12, Erkek, 11 yaşında.

³¹ Hristiyan Katılımcı 5, Erkek, 10 yaşında.

³² Piaget, *Çocuğun Gözüyle Dünya*.

³³ Müslüman Katılımcı 10, Kız, 7 yaşında.

³⁴ Müslüman Katılımcı 7, Erkek, 11 yaşında.

melekler.. Böyle şeyler var, kanatları var uçuyor o şeyler.” (MK4),³⁵ “Allah’ı mesela o insan gibi olan hayaletler, sakalları var bıyığı var bulut gibi her zaman havadadır her dili konuşuyor her dili pekiştirmiş öyle konuşuyor.. Yarı insan gibi ayakları sanki ayak değil buluttur.” (MK7).³⁶ Tanrı her ne kadar insana benzese de insanın sahip olmadığı, insanı aşan özelliklere sahip olduğu algısı mevcuttur. “Brezilya gibi bir yerde, bir tane heykel vardı ona benzetiyorum birazcık onun gibi düşünüyorum...şöyle kolları açık bir tane adam, böyle saçları da uzun, bide kol giymiş aşağıya doğru onun gibi.” (MK5),³⁷ “Televizyondaki adama benziyor. Saçları beyaz ve kısa öbür şekilde bilmiyorum. Bıyıkları birazcık var. Siyah kıyafeti var, ama pantolonunu görmüyoruz (kanalda gördüğü kişi oturduğu için görmüyor) ama kıyafetlerini görüyoruz.” (MK11).³⁸ Çocukların, Tanrı’yı Brezilya’daki heykele veya televizyondaki adama benzetmesi, medyanın çocuk algısı üzerindeki etkisini göstermektedir. Çocuklar gelişim seyirlerinin ilerlemesiyle beraber fikir dünyalarında da etkilenme söz konusu olur. Başlangıçta çocuğun zihni aile gibi dış faktör ile genişlerken sonradan çevre, medya gibi sayısız dış unsur düşüncesini şekillendirmeye başlar. Bireyin Tanrı tasavvurunu şekillendiren etkenlerden biri de medya olduğu düşünülebilir. Medya, insan yaşamı üzerinde önem teşkil eder. Dolayısıyla bir medya aracı olarak, televizyondaki dinî programlar, dini içerikli film ve diziler insan üzerinde izler bırakırlar. Bireyler din ve Tanrı konusunda yorumlar yaparken bu izlerin tesiri olması muhtemeldir.³⁹ Televizyonda Hristiyanlığa ait kavram, ritüel ve sembollere yer verilmesi çocuklar üzerinde etkiler bırakır.⁴⁰ Müslüman çocukların, Tanrı’yı Brezilya’daki Hz. İsa heykeline ya da televizyondaki adama benzetmeleri medyanın etkisini açıkça göstermektedir.

Çocukların, Tanrı’nın yaşına ilişkin sonsuz, ölümsüz, yaşlanmayan gibi cevapları bulunmaktadır. Ancak çoğunluğu insan biçimci düşünce çerçevesinde, bir ile yüz bin arasında çeşitli rakamlar ayrıca büyük, yaşlı, genç şeklinde yanıtlar vermişlerdir: “Allah zaten doğmamış doğurmamış olduğu için sonsuz.” (MK2),⁴¹ “O çok büyük olduğu için fazladır. Yüzden fazla bir şeydir ama yaşlanmıyor böyle yüzü daha böyle şeydir, ölümsüz” (MK4).⁴²

³⁵ Müslüman Katılımcı 4, Kız, 7 yaşında.

³⁶ Müslüman Katılımcı 7, Erkek, 11 yaşında.

³⁷ Müslüman Katılımcı 5, Erkek, 9 yaşında.

³⁸ Müslüman Katılımcı 11, Kız, 8 yaşında.

³⁹ Abdurrahman Güneş, “Medyanın Olumsuz Din Algısına Etkisi”, *Firat University Journal of Social Sciences* 28/1 (31 Ocak 2018), 206.

⁴⁰ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 179.

⁴¹ Müslüman Katılımcı 2, Kız, 11 yaşında.

⁴² Müslüman Katılımcı 4, Kız, 7 yaşında.

Tanrı'nın bir ailesinin olup olmadığına dair, eşit oranda cevaplar verilmiştir. Çocukların yarısında ailesinin olmadığı yönünde bir anlayış hakimdir. Diğer yarısı ise antropomorfik düşünce çerçevesinde yanıtlar vermişlerdir. Peygamberlerin, meleklerin, ölen insanların, cennetteki insanların, Hz. Ali, Hz. Amine ve Hz. Abdullah'ın Allah'ın ailesi olduğu anlayışına sahiplerdir: “Bence vardır, Melekleri, ölen insanları” (MK5).⁴³ “... Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Âdem, Hz. Yusuf” (MK3).⁴⁴ Verilen cevaplardan hareketle bazı çocuklar Hz. Muhammed'i Tanrı olarak algılamaktadır.

Tanrı'nın yemek yiyip yemediğine dair, çocukların yarısı Allah'ın yemek yemediğini veya su içmediğini belirtirken, diğer çocukların yarısı ise yemek yediğini veya su içtiğini ifade etmişlerdir: “Evet, tarhana çorbası...dizilerde görmüşüm.” (MK12),⁴⁵ “Yer, içer...içliköfte” (MK11).⁴⁶ Tanrı'nın sevdiği yemekler hakkında cevaplar veren çocuklar, ilk çocukluk dönemine ait benmerkezci anlayış çerçevesinde yanıtlar vermişlerdir.⁴⁷ Çocuklar gördüğü veya sevdiği yemeğin, Tanrı'nın da sevdiğini düşünmektedirler.

2.2. Tanrı'nın Nitelikleri

Mülakat ifadelerinden hareketle katılımcıların algıladıkları Tanrı niteliklerine dair görüşleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Tanrı Nitelikleri Adlı Temaya İlişkin Bulgular

Tema	Kategori	Süryani Hristiyan	Sünni Müslüman
		Kod	Kod
Tanrı Nitelikleri	1.Sıfatlar	1.1.Yaratan	1.1. Gözetleyen
		1.2. Gözetleyen	1.2. Yaratan
		1.3. Büyük	1.3. İyi
		1.4. Cezalandıran	1.4. Yargılayan
		1.5. İyi	1.5. Cezalandıran
		1.6. Yardım eden	1.6. Başına buyruk
		1.7. Kudretli	1.7. Öğreten
		1.8.Başına buyruk	1.8. Kudretli
		1.9. Seven	1.9. Merhametli
			1.10. Bağışlayan
			1.11. Çok büyük

⁴³ Müslüman Katılımcı 5, Erkek, 9 yaşında.

⁴⁴ Müslüman Katılımcı 3, Erkek, 9 yaşında.

⁴⁵ Müslüman Katılımcı 12, Kız, 11 yaşında.

⁴⁶ Müslüman Katılımcı 11, Kız, 8 yaşında.

⁴⁷ Behlül Tokur, “Gelişim Dönemlerine Göre Dinî Hayat”, *Din Psikolojisi*, ed. Abdülkerim Bahadır - Faruk Karaca (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 2018), 210-232.

Tablo 3'te görüldüğü üzere Süryani çocukların, Tanrı tasavvuruna yönelik verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde dokuz farklı niteliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Yanıtlar göz önüne alındığında, vurgulama sıklıklarına göre yaratan, gözetleyen, büyük, cezalandıran, iyi, yardım eden, kudretli, başına buyruk, seven sırasıyla belirtilebilir. Görüşmede çocuklar çoğunlukla Tanrı'nın yaratıcı sıfatına değinmişlerdir. Çocuk, Tanrı'nın kendisiyle beraber ailesini, insanları, hayvanları ve evrende olan şeyleri yarattığı için O'na yönelik bir sevgi duygusu geliştirmiştir: “Evet bir baba gibidir, o bizleri yarattı yer göğü o yarattı o yüzden seviyorum” (HK7).⁴⁸ Çocukların kendilerinden ve insanlardan daha güçlü olduğunu anladıkları Tanrı'ya duydukları sevgi, zamanla O'na karşı saygı ve hayranlık hissetmelerini de beraberinde getirmiştir.

Katılımcıların sıklıkla vurguladıkları bir diğer Tanrı niteliği de gözetleme eylemiyle ilgilidir. Çocuklar Tanrı'nın yukarıdan onlara baktığını ve insanların ne yapıp ettiklerini izlediğini düşünmüşlerdir: “Gökte, bize bakıyor yani bizi izliyor bizi takip ediyor. Kötü bir şey yaptığımız zaman pis bir şey yaptığımız zaman o şekilde bize karışır yapmayın der, yani ben birini dövdüğüm zaman diyor dövme” (HK7).⁴⁹ İnsanlar yanlış bir şey yaparlarsa onlara karışmaktadır ve onları uyarmaktadır.

Allah'tan korkuyor musun? sorusu sorulduğunda çocuklar, Tanrı'nın büyük ve kudretli olduğu niteliğine vurgu yaparak, korktuklarını belirtmişlerdir. Bu durum, çocukların üstün bir varlık olan Tanrı'ya karşı saygı duyma ihtimali olarak değerlendirebilir: “Evet korkuyorum, büyük olduğu için, o bizi yarattığı için... normal bir insan gibi kalıp olarak şey olarak ama yani gücü kudreti daha büyük.” (HK10).⁵⁰ Çocukların Tanrı'dan korkmalarının diğer nedeni cezalandıran Tanrı algısına sahip olmalarıdır. Çocuklar eğer yanlış bir şey yaparlarsa Tanrı'nın onları sevmeyeceği veya hasta edebileceğini vurgulamışlardır. Aynı zamanda ceza konusunda istediği her şeyi yapabilen, başına buyruk Tanrı tasavvuruna sahip olan çocuğun bağlanma konusunda güvensiz veya ikircikli bir bağlanma yapısına sahip olabileceği akla gelmektedir.

Çocukların Tanrı hakkında konuşurken vurguladıkları niteliklerden biri de yardım eden Tanrı özelliğidir: “Evet, Hep bana yardım ediyor... Hasta olduğumda bana yardım ediyor (yakın zamanda dişi ağrımış)” (HK2).⁵¹ Çocukların verdikleri cevaplar göz önüne alındığında hastalandıklarında

⁴⁸ Hristiyan Katılımcı 7, Kız, 11 yaşında.

⁴⁹ Hristiyan Katılımcı 7, Kız, 11 yaşında.

⁵⁰ Hristiyan Katılımcı 10, Kız, 7 yaşında.

⁵¹ Hristiyan Katılımcı 2, Erkek, 9 yaşında.

iyileştirecek, zor durumda kaldıklarında ya da korktuklarında yardıma koşacak bir Tanrı tasavvuruna sahip oldukları gözlenmiştir.

Katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde bir diğer önemli nokta, Tanrı'nın 'iyi' niteliğine vurgu yapmalarıdır: "Evet seviyorum, onun iyiliğini, her şeyini seviyorum" (HK8).⁵² "Evet, o bizi yarattı o yüzden seviyorum, iyi olduğu için" (HK10).⁵³ Toplum ve toplumu oluşturan bireyler nezdinde kötüler sevilmez, iyiler ise sevilir şeklinde bir algı bulunmaktadır. Çocuklar için Tanrı'nın iyi olması, O'na karşı sevgi duygusu beslemelerinin gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Müslüman çocukların, Tanrı tasavvuruna yönelik verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde 11 farklı niteliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar vurgulama sıklıklarına göre gözetleyen, yaratan, iyi, öğreten, yargılayan, cezalandıran, bağışlayan, başına buyruk, kudretli, koruyan, merhametli, uyaran, çok büyük gibi sıfatlardan oluşmaktadır.

Yapılan mülakat neticesinde katılımcılar Tanrı'nın gözetleyen niteliğine sıklıkla değinmişlerdir. Verilen cevaplar göz önüne alındığında çocuklar, Tanrı'nın "yukarıda" yaşadığını, oradan insanları gördüğünü ve ne yaptıklarını izlediğini düşünmektedirler: "Yukarılarda, bizi görüyor ne yaptıklarımızı görüyor." (MK1),⁵⁴ "Cennette, bizi her yerden görüyor, bizim ne yaptığımızı bakıyor." (MK10). Çocuklar Tanrı'yı cennet, gökyüzü, yukarı gibi mekânsal olarak bir yere koymuşlardır. Tanrı, bulunduğu yerden insanların iyi ya da kötü davranışlarını değerlendirmektedir. Diğer yandan bu değerlendirme biçimi, bizi yargılayan Tanrı niteliğine götürmektedir. Çocukların, görüşmenin çoğu kısmında Tanrı'nın yargılayıcı sıfatına değindikleri gözlenmiştir: "Evet, mesela bize bakıyor biz doğruluk mu yoksa yanlışlık mı yapıyoruz, mesela şimdi kötülük mü yoksa iyilik mi yaptık... mesela biz ne kadar öyle yaparsak biz sevap kazanacağız. Allah bizi cennete gönderir." (MK6).⁵⁵ Bir mahkeme gibi insanların doğru veya yanlış davranışlarını değerlendiren Tanrı anlayışı mevcuttur. Çocuklar, doğru davranırlarsa ödüllendirileceklerini ancak yanlış davranırlarsa ahirette yargılanacaklarını düşünmektedirler.

Çocuklar, Tanrı'ya dair düşüncelerini ifade ederken cezalandırıcı sıfatına sık değinmişlerdir. Onlara göre, Tanrı'dan korkulmalı şayet korkulmazsa başlarına kötü şeyler gelebilir: "...mesela biz dersek biz Allah'tan korkmuyoruz sonra bir baktın Allah öyle bir yağmur getirdi ki mesela sel olur evimizi götürür

⁵² Hristiyan Katılımcı 8, Kız, 11 yaşında.

⁵³ Hristiyan Katılımcı 10, Erkek, 10 yaşında.

⁵⁴ Müslüman Katılımcı 1, Kız, 9 yaşında.

⁵⁵ Müslüman Katılımcı 6, Erkek, 10 yaşında.

aha öyle.” (MK6),⁵⁶ “Bir fiske vurursa ben ölürüm, dese bu ölsün ben hemen ölürüm.” (MK7).⁵⁷

Görüşmede “yaratıcı Tanrı” sıfatı sıklıkla vurgulanmıştır. Tanrı’nın, çocukla beraber ailesini, insanları, hayvanları ve evrende olan şeyleri yaratması, onun üstün bir güce karşı hayranlık duymasını da beraberinde getirmiştir. Çocukların verdikleri cevaplar göz önüne alındığında, Tanrı’nın güzel şeyler yaratması, O’na şükran duyulmasını sağlamıştır. Çocuklar minnettarlıklarının bir göstergesi olarak, Tanrı’ya yönelik sevgi duygusu geliştirmiş olabilecekleri göz önüne alınabilir.

Katılımcıların çoğunluğu Tanrı’nın yaratıcı ve iyi niteliğini vurgulayarak, O’nu sevdiklerini belirtmişlerdir: “Evet iyidir, insanlara Müslümanlığı öğretiyor, Müslümanlığı peygamberimize veriyor peygamberimiz gelir bize getiriyor ondan dolayı Allah’ımı peygamberimi seviyorum... Müslümanlığını seviyorum.” (MK7).⁵⁸ Çocukların yanıtlarına bakıldığında, öğreten Tanrı niteliğinin de vurgulandığı görülmektedir. Tanrı, onlara doğruyu öğrettiği için bir rehber olarak görülmüştür. Verilen cevaplar göz önüne alındığında, ailenin ve verilen dini eğitimin oluşturduğu doğrular çerçevesinde, bir Tanrı algısı mevcuttur. Bu sonuç çocukların Tanrı algısı üzerinde ebeveynin etkisini inceleyen araştırma sonucuyla uyumludur. Bu çalışmada çocukların Tanrı ile ilgili düşüncelerinde ebeveynlerin ve sahip oldukları dini inancın etkili olduğu bulunmuştur.⁵⁹ Diğer taraftan çocuğun kendi bildiği, inandığı şeylerin doğru olduğunu düşünmesi, egosantrik düşünce yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ilgi çekici kategorilerinden biri, çocukların ifade biçimlerinden hareketle başına buyruk Tanrı anlayışı olmuştur: “...şu anda herkese bakıyor istediğini yapabilir, her şeyi yapabilir.” (MK5).⁶⁰ Tanrı’nın çok büyük olduğu niteliğine vurgu yapılarak, O’nun istediği her şeyi yapabileceği, kendilerine zarar verebileceğini düşünmektedirler. Bu durum, Tanrı’ya karşı bir korku duyulmasına neden olmuştur: “Korkuyorum... Çünkü o en büyük.” (MK9)⁶¹. Ancak Tanrı’nın büyük ve üstün güce sahip olması, her ne kadar O’na karşı bir korku duyulmasına neden olmuşsa da aynı zamanda O’nu sevmelerini de sağlamış olabilir. “Seviyorum, her şeyi yapabilme... isterse bu binayı

⁵⁶ Müslüman Katılımcı 6, Erkek, 10 yaşında.

⁵⁷ Müslüman Katılımcı 7, Erkek, 11 yaşında.

⁵⁸ Müslüman Katılımcı 7, Erkek, 11 yaşında.

⁵⁹ Anondah R. Saide - Rebekah A. Richert, “Socio-Cognitive and Cultural Influences on Children’s Concepts of God”, *Journal of Cognition and Culture* 20/1-2 (04 Mayıs 2020), 22-40.

⁶⁰ Müslüman Katılımcı 5, Erkek, 9 yaşında.

⁶¹ Müslüman Katılımcı 9, Erkek, 11 yaşında.

yıkabilir.” (MK5).⁶² Çocuklar, Tanrı’nın kudretli sıfatına değinirken bu iki duyguya da değinmişlerdir.

Bir diğer önemli Tanrı niteliği de merhametli Tanrı anlayışıdır. Çocuklar, Tanrı deyince akıllarına ilk gelen özelliklerden birisinin, merhamet eden Tanrı sıfatı olduğunu belirtmişlerdir. Yalnızca bir kez vurgulanan Tanrı niteliği bağışlayan Tanrı anlayışı olmuştur. Bu çocuğa göre eğer birisi yanlış yaparsa, Tanrı cezasını verir ancak daha sonra cezasını çekerse, onu affeder. Çocuğun Tanrı’ya dair algısının oluşmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri ise inandıkları dinin öğretileridir. İslam inancında merhamet eden Tanrı anlayışı baskındır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de ayetlerle sıklıkla vurgulanır: “*De ki: Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır. Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O’na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok severdir.*”⁶³ Çocukların tasavvurunda merhamet eden, bağışlayan Tanrı algısının oluşması, inandıkları dini inancın onlar üzerindeki etkisini göstermektedir.

2.3. Tanrı’nın Konumu

Katılımcıların Tanrı’nın bulunduğu ve yaşadığı yer ile ilgili görüşleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Tanrı’nın Konumu Adlı Temaya İlişkin Bulgular

		Süryani Hristiyan	Sünni Müslüman
Tema	Kategori	Kod	Kod
Tanrı’nın Konumu	1. Bulunduğu Yer	1.1. Gökyüzünde	1.1. Yukarılarda
		1.2. Yukarıda	1.2. Cennette
			1.3. Her yerde
	2. Yaşadığı Yer	2.1. Bulutlu Yer	2.1. Yukarıda
		2.2. Ağaçlık bir yer	2.2. Cennette
		2.3. Cennette	2.3. Her yerde
		2.4. Ölünce Gidilen Yer	2.4. Gökyüzünde
			2.5. Camide

Tablo 4’te görüldüğü üzere Süryani çocuklara, Tanrı’nın bulunduğu yere dair sorular yönlendirildiğinde tamamı gökte veya yukarıda olduğuna dair cevaplar vererek bir yere, bir mekâna işaret etmişlerdir: “Allah göktedir, bizi insanları gözetliyor yukardan” (HK9)⁶⁴ şeklinde cevaplamaktadırlar.

⁶² Müslüman Katılımcı 5, Erkek, 9 yaşında.

⁶³ Hûd 11/90; el-Mü’minûn 23/118.

⁶⁴ Hristiyan Katılımcı 9, Erkek, 7 yaşında.

Katılımcılar Tanrı'nın yaşadığı yer hakkında, dünyada var olan ve gökyüzündeki özelliklerden yola çıkarak cevaplar vermişlerdir. Çocuklar bulut, güneş, ağaç, yeşillik gibi kavramlardan bahsederek algılarındaki mekânı somutlaştırmışlardır. Katılımcılara hangi ağaçların orada olduğu sorulduğunda iki kişi, zeytin ağacı ve dut ağacının olduğunu söylemişlerdir: “Gökte yaşıyor, böyle cennet gibi bir yerde yaşıyor. Böyle dut ağacı var, ağaçlar var. Herkes böyle güvercin şeklinde, böyle ruhu güvercin şeklinde orda.” (HK10).⁶⁵

Çocuklar Tanrı'nın cennette olduğunu söyleyerek, azizlerin, 12 havarinin, iyi veya ölen insanların O'nun yanına gidebileceğini düşünmüşlerdir. Ancak bazıları gökyüzünü belirterek, pilotun, astronotun da gidebileceğine dair fikir beyan etmişlerdir. Tüm bunların yanı sıra Tanrı'ya ulaşmanın imkânsız olduğunu ve O'nun tek başına yaşadığını düşünen kişi sayısı da çoğunluktadır: “Gökyüzünde, böyle bulutlu bir yer, biz oraya gidemeyiz, astronotlar gidebilir.” (HK4).⁶⁶ “Gökyüzünde, bulutlar falan var. Azizler var, 12 havarisi var orda, vefat eden iyi olan insanlar cennette giden insanlar onun yanında.” (HK12)⁶⁷. Çocukların Tanrı'nın konumuna yönelik cevaplarına bakıldığında gökyüzü, cennet gibi yerlerin yanı sıra bulutlu, ağaçlık bir yer şeklinde de tasavvur ettikleri görülmektedir.

Tanrı'nın nerede olduğuna dair soruya yalnızca bir kişi her yerde cevabını verirken çocukların çoğunluğu yukarıda veya cennette cevabını vererek bir yere, mekâna işaret etmişlerdir: “Böyle gökyüzü uzay mı oraya kadar gidebiliyordur, orada bir yerdedir. Kuşların uçtuğu yerler böyle orda bir şeyler vardır mavi gökyüzü ya da cennettedir.” (MK4).⁶⁸ Tanrı'nın yaşadığı yere dair, katılımcılardan yalnızca bir kişi her yerde cevabını verirken çoğunluğu yukarıda, cennette, gökyüzünde, camide yanıtını vererek mekânsal bir konuma işaret etmişlerdir. Çocuklar, Tanrı'nın yaşadığı yeri tasvir ederken, çoğunlukla kendi yaşantılarında var olan şeylerden yola çıkmışlardır. Örneğin Tanrı'nın bulunduğu yerde neler var diye sorulduğunda; kuşlar, güneş, bulut, ağaç, çiçek, su, masa, yastık, yatak şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bazı katılımcılar cennetin, gökyüzünde veya yukarıda olduğuna dair bir algıya sahiplerdir. Çocuklar, oraya dair düşüncelerini açıkladıklarında, yine dünyada var olan nesnelerle açıkladıkları görülmüştür: “Gökyüzünde, cennet gibi. ..her yer ağaçtır, her yer bitkidir, her yer kırmızı çiçeklerdir, bahar ağaçlarıdır, söğüt ağacıdır hepsi. ..cennete gidenler Allah onları oraya götürüyor, onlarda orda tanıdıklarına

⁶⁵ Hristiyan Katılımcı 10, Erkek, 10 yaşında.

⁶⁶ Hristiyan Katılımcı 4, Kız, 9 yaşında.

⁶⁷ Hristiyan Katılımcı 12, Erkek, 11 yaşında.

⁶⁸ Müslüman Katılımcı 4, Kız, 7 yaşında.

bakıyor.” (MK7).⁶⁹ Katılımcıların yarısı Tanrı’nın yanını, ölünce/iyi insanların ölünce gidebilecekleri bir yer olarak düşünmektedirler: “Cennet gibi bir yerde işte, öldüğümüzde iyilik yaparak cennete gidebiliriz.” (MK12).⁷⁰ Çocuklar, iyi davranışlar sergileyen, Tanrı’yı memnun eden kişilerin cennette gidebileceği veya O’nun yanında kalabileceği algısına sahipler. Dolayısıyla nasıl cennete gidileceğine dair bilgisi olan çocukların, dinin öğretilerine ve ahlaki yapısına sahip olduklarını göstermektedir.

Tanrı’nın konumuna dair en ilgi çekici cevaplardan biri, O’nun camide yaşadığı düşüncesi olmuştur: “Camide. ..herkesin namaz kıldığı bir yer. ..gidebiliriz.” (MK9).⁷¹ Çocuk, camiye Allah’ın evi olarak sembolize etmiş, insanların ibadetlerini yapabilecekleri yer olarak görmüştür. Ona göre cami, Allah’a ulaşmak isteyen herkesin gidebileceği bir yerdir.

Tartışma

Süryani Ortodoks ve Müslüman çocukların Tanrı’yı nasıl tasavvur ettiklerini ortaya çıkarmaya çalışan bu çalışmada İnsan biçimli Tanrı, Tanrı’nın nitelikleri ve Tanrı’nın konumu olmak üzere üç ana tema üzerinden veriler analiz edilmiştir.

İlk temaya bakıldığında, Süryani çocukların ifadelerinde Tanrı’ya dair betimlemelerin insan biçimli olduğu görülmektedir. Çocuklar, Tanrı’nın erkek olduğu yönünde fikir birliği içindedir. Buna bağlı olarak Tanrı’yı saçlı, sakalı, elbisesi olan biri gibi tasvir etmişlerdir. Bu durum, çocukların içinde bulundukları gelişim dönemlerine ve müntesibi oldukları dini inanca uygundur. Çocukların Tanrı’yı ruha veya Hz. İsa’ya benzetmeleri, Süryani inancının monofizit anlayışı ile açıklanabilir. Buna göre baba, oğul ve kutsal ruh birdir. Dolayısıyla çocukların Tanrı’dan bahsederken ruh kavramına değinmeleri, aldıkları dini eğitimin yansıması olarak görülebilir.⁷² Verilen cevaplar değerlendirildiğinde, çocuklar bulundukları yaş döneminin bilişsel yapısına uygun davranmışlardır. Tanrı’yı insan biçimli olarak tasvir etmeleri ve tarif etmeye çalışırken somut benzetmeler yapmaları, bilişsel yapılarının bir yansıması olduğu söylenebilir. Zira Piaget, 7-8 yaş aralığındaki (somut işlem dönemi) çocukların, Tanrı’yı bir insan, insanları bir Tanrı veya Tanrı’yı

⁶⁹ Müslüman Katılımcı 7, Erkek, 11 yaşında.

⁷⁰ Müslüman Katılımcı 12, Kız, 11 yaşında.

⁷¹ Müslüman Katılımcı 9, Erkek, 11 yaşında.

⁷² Cüneyt Yeşil, *Süryaniler’de İnanç ve İbadet Esasları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

insanların önderi olarak gördüklerini belirtmiştir.⁷³ Ayrıca Bovet, çocukların Tanrı hakkındaki algılarında herhangi bir müdahale olmadığı müddetçe kutsal bir yönü olmayan Tanrı tasavvuru geliştireceklerini iddia eder.⁷⁴

Çocuklar için Tanrı, insani nitelikler taşımaktadır. O, gökyüzünde ve bulutların üstünde yaşamaktadır. Neredeyse O'nun insanlardan hiçbir farkı yoktur.⁷⁵ Harms da “Gerçekçi Evre” olarak nitelendirdiği 7-12 yaş aralığındaki çocukların, Tanrı'yı ve melekleri gerçek bir insan olarak algıladıklarını belirtmektedir. Çocukların Tanrı'yı bir rahip olarak, din adamı şeklinde tasavvur ettiklerini ifade eder.⁷⁶ Allport'a göre bu süreçte Tanrı'ya dair algının oluşmasında çocuğun ırkı, sosyal sınıfı, ailesi, cinsiyeti ve yaşı etkili olmaktadır. Örneğin çocuk, ebeveynlerini çok güçlü olarak görür ve bundan yola çıkarak daha üstün olan Tanrı'nın, onlardan daha güçlü olacağını düşünür. Tanrı, gökyüzünde yaşayan üstün güce sahip bir süpermen gibidir. Çoğu zaman Tanrı'ya değinilirken erkek olduğuna yönelik imalar yapılır. Dolayısıyla istisnalar hariç çocukların çoğu, Tanrı'yı yaşlı bir adam, süpermen veya kral olarak algırlar. Freud kadar radikal olmasa da Tanrı'nın bir baba ile benzer özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir.⁷⁷

Müslüman çocukların çoğunluğu, Tanrı'nın cinsiyetinin olmadığı yönünde cevaplar vererek antropomorfik düşünceden uzaklaşmışlardır. Ancak diğer bazıları Tanrı'yı anne, baba, bıyıklı, büyük biri... gibi kişilere benzeterek antropomorfik çerçevede yanıtlar vermişlerdir. Müslüman çocuklar Tanrı; melek, hayalet, beyaz bir şey gibi masalımsı imgelere benzetilmiştir. Bu durum, onların bilişsel yapısı hakkında fikir vermektedir.

Türkiye'de yapılan benzer çalışmalara bakıldığında Müslüman çocukların yaş dönemleri ile paralel olarak antropomorfik Tanrı tasavvuruna sahip oldukları söylenebilir. Ancak çocukların yaşlarının artmasıyla beraber soyut Tanrı anlayışının baskın hale geldiği gözlenmiştir. Yıldıoğan'ın⁷⁸ çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada, katılımcıların çoğunluğu antropomorfik yaklaşım çerçevesinde, Tanrı'nın cinsiyetinin erkek olduğunu belirtmişlerdir. Çocuklarda yaşın ilerlemesiyle beraber soyut düşünce hâkim olmaya başlar. Böylelikle Tanrı'ya dair antropomorfik düşünceden uzaklaşma söz konusu olur. Araştırma sonucundaki oranlara bakıldığında yaş arttıkça Tanrı'nın cinsiyetinin olmadığını

⁷³ Jean Piaget, *Çocuğun Gözüyle Dünya*, çev. İsmail Yerguz (Dost Kitabevi, 2023), 326.

⁷⁴ Pierre Bovet, *Çocuğun Dini*, çev. Vedat Ahsen Coşar (Dorlion Yayınları, 2021).

⁷⁵ Pierre Bovet, *Çocuğun Dini*, çev. Vedat Ahsen Coşar (Dorlion Yayınları, 2021).

⁷⁶ Ernest Harms, “The Development of Religious Experience in Children”, *American Journal of Sociology* 50/2 (Eylül 1944), 116-117.

⁷⁷ Akt. Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 177.

⁷⁸ Yıldıoğan, 7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru: Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği.

düşünenlerin sayısının arttığı görülmüştür. İmam Hatip Ortaokulunda öğrenim gören öğrenciler üzerinde araştırma yapan Zurnacı,⁷⁹ 10-11 yaş grubundaki çocukların Allah'ı insana benzeterek tasavvur ettiklerini belirtmiştir. Katılımcıların yaşlarının ilerlemesiyle beraber Allah'ın hiçbir şeye benzemediğini ifade edenlerin sayısında artış olduğunu gözlemlemiştir. Yavuz, Müslüman çocuklar üzerinde yürüttüğü araştırmada, antropomorfik anlayışın batıda yürütülen çalışmalara göre daha az olduğunu belirtmiştir. Batı'daki araştırmalar, 7-12 yaşlarındaki çocukların Tanrı'yı insan biçimci anlayışla, bir erkek olarak tasavvur ettiklerini ortaya koymuşlardır. Tasavvurlarda bu şekilde bir yansımanın olması, çocukların Hristiyan kültürü içerisinde yaşamalarından kaynaklıdır.⁸⁰

Çalışmamızda Hristiyan çocukların Tanrı'yı kişileşmiş olarak tasavvur etmeleri, Yavuz'un açıklamasıyla paralellik göstermektedir. Ancak Müslüman çocukların insan biçimci anlayış ile Tanrı'yı tasvir etmelerinde her ne kadar içsel faktörlerin etkisi olsa da çevresel faktörlerin de etkisi söz konusudur. Müslüman çocukların Tanrı'yı, Hz. İsa'ya veya televizyondaki adama benzetmesi, çocukların algıları üzerindeki medyanın etkisi hakkında fikir vermektedir. Çevresel alanımızın önemli bir parçası haline gelen medya organlarının algıları şekillendirme gücü açıktır. Bu bakımdan sözgelimi, televizyondaki dinî programlar, dini içerikli film ve diziler insan üzerinde izler bırakırlar. Bireyler din ve Tanrı konusunda yorumlar yaparken bu izlerin tesiri altında kalması muhtemeldir.⁸¹ Televizyonda Hristiyanlığa ait kavram, ritüel ve sembollere yer verilmesi özellikle çocukların zihin dünyasını etkileyebilmektedir.⁸² Müslüman çocukların, Tanrı'yı Brezilya'daki Hz. İsa heykeline ya da televizyondaki adama benzetmeleri bu etkiyi açıkça göstermektedir. Tarhana çorbası çocuğun yetiştiği kültürde çok aşına olunmayan bir yemektir. Çocuk o yemeği daha önce hiç yemediğini, dizilerde gördüğünü belirtmiştir. Bu durum, çocukların dini konulardaki algılarını medyanın şekillendirdiğini göstermektedir. Nitekim Acar'a göre din eğitiminde aile, öğretmen ve arkadaş kadar televizyonun da çocuğun bakış açısını etkileyen önemli bir otorite unsurudur.⁸³

Her iki grubun insan biçimli Tanrı anlayışlarına bakıldığında, ortak yönler olduğu kadar farklı değerlendirmelerde de bulunmuşlardır. Genel olarak

⁷⁹ Öztürk Zurnacı, İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru.

⁸⁰ Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi.

⁸¹ Abdurrahman Güneş, "Medyanın Olumsuz Din Algısına Etkisi", *Fırat University Journal of Social Sciences* 28/1 (31 Ocak 2018), 206.

⁸² Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, 179.

⁸³ Hatice Acar, "İlkokul Çağı Çocuklarında İnanç Gelişimi", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (Aralık 2014), 1-40.

değerlendirildiğinde, bulundukları yaş döneminden kaynaklı, her iki grupta da antropomorfik bir anlayışın hâkim olduğu görülebilir. Ancak bu anlayış, Süryanilerde biraz daha baskın olarak ortaya çıkmıştır. Süryani inancında, Hz. İsa'nın Tanrı olarak görülmesi, çocukların bakış açısını şekillendirmiştir. Dolayısıyla çocuklar Tanrı'nın cinsiyeti hakkında daha rahat konuştukları söylenebilir.

İlk temanın kategorilerine bakıldığında, her iki grubun ifadelerinde benimsedikleri dini inancın yansımaları görülmektedir. Sözelimi Tanrı'nın yaşına dair verilen cevaplara bakıldığında, Hristiyan çocuk 2023 cevabını verirken, Müslüman çocuk 99 yanıtını vermiştir. Bu durum tesadüfi değildir. Zira Müslüman çocuğun bu yanıtı verirken Allah'ın 99 isminden esinlendiği açıktır. Diğer taraftan Süryani çocuk ise 2023 derken aslında Hz. İsa'nın doğum yılını kastetmektedir. Ayrıca Tanrı'nın yaşına dair belirtilen rakamların 1 ile 100.000 arasında olması, çocuklardaki bilişsel sınırlılığının yansıması olarak değerlendirilebilir. Çocuklar bu cevaplarla, zihinlerindeki en büyük rakamsal değerler aracılığıyla Tanrı'nın büyüklüğünü ifade etmişlerdir. Daha yüksek değerdeki sayıları bilselerdi, muhtemelen o sayıları söyleyebilirlerdi. Diğer yandan Tanrı'nın yaşı ile ilgili olarak çok büyük, büyük, dedelerden daha büyük, sonsuz gibi çeşitli yanıtlar alınmıştır. Her ne kadar Tanrı'nın yaşına dair farklı yanıtlar verilmiş olsa da çocukların bu ifadelerle esasen O'nun büyüklüğünü belirtmek istedikleri düşünülebilir.

Süryani ve Müslüman çocuklar, antropomorfik anlayışa uygun şekilde, Tanrı'nın bir aileye sahip olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Süryani çocuklarda bu anlayışın daha baskın olduğu söylenebilir. Hz. İsa'yı Tanrı olarak kabul etmelerinden hareketle, cevaplarında O'nun ailesinden ve yakın çevresinden kişileri örnek vermişlerdir. Süryani çocuklar insanları, hayvanları ve bitkileri Tanrı'nın ailesi olarak nitelemişlerdir. Diğer yandan Müslüman çocuklar Hz. Ali, Amine ve Abdullah gibi Hz. Muhammed'in ailesinden olan kişileri, Tanrı'nın ailesi olarak görmüşlerdir. Bu durum, çocukların zihinlerinde Tanrı ile peygamber kavramlarının henüz ayrılmadığını düşündürmektedir.

Her iki gruptaki çocuklarda, Tanrı'nın yemek yediğine veya su içtiğine yönelik bir düşünce mevcut olsa da Müslüman çocuklarda bu anlayış daha baskın olmuştur. Onlar Tanrı'nın, insanlar gibi yiyip içtiğini belirtmişlerdir. Çocuklar kendilerinin sevdiği yemeği, Tanrı'nın da sevdiğini düşünmüşlerdir. Bu durum, ilk çocukluk dönemine ait benmerkezci düşüncüyü akla getirmektedir. Her iki gruptaki çocukların cevapları arasında içsel ve dışsal etmenlerden kaynaklı bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde çocukların

verdikleri cevaplar literatüre⁸⁴ ve onların gelişim özelliklerine uygun olduğu görülmektedir.⁸⁵

Tanrı'nın nitelikleri isimli temada her iki grubun cevapları göz önüne alındığında “yaranan, gözetleyen, büyük, cezalandıran, iyi, kudretli, başına buyruk Tanrı” niteliklerinin ortak olduğu görülmektedir. Aynı olarak, Hristiyan çocuklar “yardım eden ve seven”, Müslüman çocuklar ise “yargılayan, öğreten, merhametli, bağışlayan Tanrı” niteliklerine değinmişlerdir. Dolayısıyla her iki grup değerlendirildiğinde, benzeşen yönler olduğu kadar farklılaştıkları noktalar da bulunmaktadır. Her iki gruptaki çocuklar Tanrı'nın “gözetleyen ve yaranan” sıfatlarını sıklıkla vurgulamışlardır. Onlar, Tanrı'nın konum olarak yukarıda olduğuna ve oradan insanları izlediğini düşünmüşlerdir. Çocuklar kendilerini hayatın merkezinde gördükleri için Tanrı'nın onları gördüğünü ve izlediğini düşünmektedir. Diğer yandan çocuklar Tanrı'nın kendilerini ve evrendeki her şeyi yarattığını düşünmektedirler. Tanrı çocuğu ve onun annesini, babasını, kardeşini yaratmıştır. Daha sonra yaşamını devam ettirebilmesi için ona yiyecek, içecek vb. vermiştir. Yavuz'a göre bu durum çocuğun tasavvurunda egosantrik düşüncenin hâkim olduğunun göstergesidir.⁸⁶

Her iki dine mensup çocuklarda, cezalandıran Tanrı algısının ön plana çıktığı görülmüştür. Birçok araştırmacı, çocukların Tanrı karşısında besledikleri korkunun, O'na duyulan saygının göstergesi olabileceğini belirtir. Goldman, bu durumu korku-saygı-sevgi üçgeninde açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, sevilen kişiye saygı da duyulur, saygı kısmen korkuyu da barındırmaktadır.⁸⁷ Her iki gruptaki çocukların verdikleri cevaplar göz önüne alındığında, korkularının altında yatan etmelerin “cezalandıran, büyük, başına buyruk ve kudretli Tanrı” algısının var olmasıdır. Tanrı büyük ve güçlü olduğu için isterse onları cezalandırabilir ya da onlara istemedikleri şeyler yaşattırabilir. Cezaların içeriği

⁸⁴ Justin L. Barrett - Rebekah A. Richert, “Anthropomorphism or Preparedness? Exploring Children's God Concepts”, *Review of Religious Research* 44/3 (2003), 300-312; Edward B. Davis vd., “God Images and God Concepts: Definitions, Development, and Dynamics”, *Psychology of Religion and Spirituality* 5/1 (2013), 51-60; Kevin L. Ladd vd., “Children's God Concepts: Influences of Denomination, Age, and Gender”, *The International Journal for the Psychology of Religion* 8/1 (Ocak 1998), 49-56; Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*; Çayır, “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”; Mustafa Öcal, “Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (01 Haziran 2004); Muhammet Übeydullah Öztürk - Suat Altıntaş, “Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi”, *Talim* 4/1 (30 Haziran 2020), 43-77.

⁸⁵ Piaget, *Çocuğun Gözüyle Dünya*.

⁸⁶ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, 121.

⁸⁷ Akt. Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 187.

ve şiddeti, kişinin yaptığı hata ile orantılı olarak değişmektedir. Hata büyüdükçe cezalandırmanın şiddeti de artmaktadır.

Tanrı'nın sıfatlarına dair benzer çalışmalara bakıldığında, araştırmada elde edilen veriler ile ulaşılan verilerin farklılık gösterdiği söylenebilir. Yıldoğan'ın⁸⁸ Müslüman çocuklar üzerinde yaptığı araştırma neticesinde Allah'ın koruyucu, yaratıcı ve affedici olma gibi nitelikleri daha çok, cezalandırıcı ve korkulan gibi nitelikleri ise daha az vurguladıklarını tespit etmiştir. Diğer yandan Zurnacı,⁸⁹ çocukların Tanrı algısının sevgiye mi yoksa korkuya mı dayalı olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda çocukların sevgi yönelimli bir tasavvura sahip olmalarının yanı sıra az da olsa korku yöneliminin de mevcut olduğunu gözlemlenmiştir. Çocukların dini duygu gelişimini ve Allah tasavvurunu araştıran Öcal, çocukların Tanrı'ya dair algılarının oluşmasında verilen dini eğitimin önemine dikkat çekmiştir. Çocuklarda Allah korkusunun doğuştan olmadığını, kendilerine nasıl anlatılırsa ona göre bir tasavvur oluşturdıklarını belirtmiştir. Yaptığı araştırma sonucunda katılımcılar arasında Allah'tan korkanlara pek rastlamadığını gözlemlemiştir. Kendisi bu durumu aile içinde Allah'tan bahsederken sevgi ile anlatılmasına dayandırmıştır.⁹⁰

Ebeveynlerin, küçük yaşta Tanrı hakkında kullandıkları sözler (Allah yaramazlık yapanı taş yapar, yakar, çarpar, cehennemine atar.) soyut düzeyde yeterli bilgiye sahip olmayan çocuğun, duygu gelişimine zarar verebilmektedir.⁹¹ Dolayısıyla çocuğun gelişim sürecine paralel olarak seven, yardım eden ve iyi Tanrı niteliklerinin oluşması sağlıklı bir bağlanma için gereklidir.

Tanrı tasavvurunun şekillenmesinde inanılan Tanrı'ya ait sıfatların etkisi büyüktür. Yavuz'a göre çocuklar Tanrı'yı tasavvur ederken, O'nun bağışlayan, merhamet eden, eksiksiz ve kusursuz olan, eşi ve benzeri olmayan, ezeli ve ebedi olan, her yerde olan, her şeye gücü yeten sıfatlarıyla bağlantı kurarak oluştururlar. Bununla beraber, aile ve eğitim-öğretim gibi dışsal faktörler de tasavvur sürecine dahil olur.⁹²

Müslüman çocuklarda “merhamet eden, bağışlayan Tanrı”, Hristiyan çocuklarda “seven, öğreten Tanrı” sıfatı daha çok vurgulanmıştır. Önceden de

⁸⁸ Yıldoğan, 7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru: Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği, 62.

⁸⁹ Öztürk Zurnacı, İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru, 88.

⁹⁰ Öcal, “Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”, 65.

⁹¹ Yıldız, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, 188.

⁹² Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, 117-120.

ifade edildiği gibi inanılan dinin, Tanrı'ya dair yüklediği anlamlar, çocuğun tasavvurunun şekillenmesinde önemli yer tutar. Kur'an-ı Kerim'de bulunan Allah kavramına dair ifadelerle bakıldığında genel olarak soyut bir tanımlamanın olduğu görülür: “*De ki: Rabbim bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır.*”⁹³; “*Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok severdir.*”⁹⁴; “*O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi üretiyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*”⁹⁵; “*Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*”⁹⁶ Bu ayetlerde Tanrı; eşi ve benzeri olmayan, merhametli, cezalandırıcı, bağışlayıcı, adil, bir mekâna sığdırılmayan, her şeyi gören ve bilen, ezeli-ebedî, sonsuz güç sahibi olan gibi sıfatlar aracılığı ile betimlenmektedir. Çocukların cevapları değerlendirildiğinde ayetlerin, tasavvurlarını etkilediği söylenebilir. Diğer yandan Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil'de seven Tanrı niteliği her ne kadar sık vurgulansa da bu durumun mülakat ifadelerine tam anlamıyla yansımadağı görülmiştir.

Tanrı'nın konumuna dair her iki grubun verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde, çocuklar, genel olarak Tanrı'nın bulunduğu yer için “yukarda”, “cennette” veya “gökyüzünde” ifadeleriyle kullandıkları görülmüştür. İstisna olarak Müslüman gruptan bir çocuk Tanrı'nın her yerde olduğuna dair cevap vermiştir. Bu cevapların verilmesinde birçok faktörün etkili olduğu düşünülebilir. Çocuklar üzerine yaptığı araştırmasında Yavuz, Tanrı'nın bulunduğu yer algısıyla ilgili olarak 7-9 yaş aralığındaki çocukların “Tanrı gökyüzündedir”; 10-12 yaş aralığındaki çocukların ise “Tanrı her yerdedir” şeklinde yanıt verdiklerini belirlemiştir.⁹⁷ Yavuz'a göre bu cevapların verilmesinde iki ana etmen söz konusudur. Birincisi Allah'ın sınırsız büyüklüğü ve eşsiz kudretidir. İkincisi ise O'nun büyüklüğünün yanında, yüce ve ulu oluşu etkilemektedir. Dolayısıyla Allah'a uygun görülen yerlerin, O'nun nitelikleriyle bağlantılıdır. Allah'ı gökte, yukarda, bulutların yanında ya da her yerde şeklinde tasavvur etmeleri, O'na karşı besledikleri değeri sembolize eder. Diğer bir ifadeyle Allah'ın gökyüzünde veya yukarıda tasavvur edilmesinin nedeni O'na

⁹³ el-Mü'minûn 23/118.

⁹⁴ Hüd 90/11.

⁹⁵ eş-Şûrâ 42/11.

⁹⁶ el-Bakara 2/20.

⁹⁷ Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, 127.

atfedilen yücelikten kaynaklanmaktadır. Yüce ve ulu olarak bilinen Allah, mekanıyla da uludur. Çocuklar, yüksek ve yüce olarak bildikleri yerleri, belirttikleri kavramlar sınırlı olduğu için bu şekilde aktarmışlardır. Daha sınırsız olan bir yer bilişlerinde yer edinseydi, muhtemelen çocuklar bu ifadeleri kullanmaktan çekinmezlerdi. Yıldoğan⁹⁸ Tanrı'nın konumuna dair çocuklara yönelttiği sorularda, katılımcıların çoğunluğunun Allah'ı cami, cennet, gökyüzü gibi yerlerde konumlandıklarını gözlemlemiştir. Ancak yaşlarının ilerlemesiyle beraber mekândan münezzeh Tanrı anlayışının onların bilişlerinde yer edinmeye başladığı tespit edilmiştir.

Tanrı'nın yaşadığı yer hakkında çocukların cevapları göz önüne alındığında, verilen dini eğitimin yansımaları görülmektedir. Çocuklar Tanrı'nın cennette, yukarıda ve gökyüzünde gibi yerlerde yaşadığını belirtmişlerdir. Onların, belirttikleri yerlere “iyi insanların, pis olmayanların, kötülük yapmayanların, ölen insanların gideceklerini” düşünmeleri aldıkları eğitimden kaynaklanmaktadır. Her iki gruptaki çocukların cennet hakkındaki cevaplarına bakıldığında aslında ortak bir anlayışın olduğu görülür. İyi insanlar cennete giderek ödüllendirilir, kötü insanlar ise cehenneme giderek cezalandırılır. Müslüman bir çocuğun cennet veya cehenneme dair ifadeleri onun dini eğitimin dışı vurumu olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde Hristiyan çocuklarda da bu durumu görmek mümkündür. Çocuk Hristiyan inancında yer edinen önemli şahsiyetlere vurgu yaparak aldığı dini eğitimi, cevabına yansıtmıştır.

Müslüman bir çocuk, Tanrı'nın yaşadığı yerin cami olduğunu ve orada insanların namaz kıldığını belirtmiştir. Cami, Müslüman kültüründe “Allah'ın evi” olarak tanımlanır, buradan hareketle herkes oraya gidebilir ve orada ibadet edebilir. Yavuz'a göre cami, çocuğun zihninde canlı bir semboldür. Böylelikle onunla birçok çağrışım yapabilmektedir. Çocuğun, yaptığı çağrışımlar sayesinde caminin ne olduğu, onun değeri ve yapılış amacı öğrenilebilir. Cami, ibadet yapmak için insanlar tarafından yapılmıştır. Camiye gidenler dua eder, namaz kılar ve O'na yalvarır. Çocuk Allah ile kurduğu içsel bağ sayesinde, camiye Allah'ın evi gibi görür. İnsanların cami yapmaları, Allah'a sığınışı ve bağlılığın göstergesi olabilmektedir.⁹⁹

Sonuç

Araştırmada, her iki dini gruba mensup çocukların Tanrı tasavvurunun gelişmesinde içine doğduğu ailenin, sosyal ortamın ve dini unsurların etkili

⁹⁸ Yıldoğan, 7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru: Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği, 33.

⁹⁹ Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, 159.

olduğu gözlenmiştir. Çocuklar, sorulara özellikle benimsedikleri dinî inancın öğretileri bağlamında yanıt verme eğilimi göstermiştir. Diğer taraftan çocukların dini inancı fark etmeksizin insanî özellikler taşıyan bir Tanrı algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak Süryani çocukların cevaplarında insan biçimli Tanrı anlayışının daha sık vurgulandığı görülmüştür. Süryani inancında, Hz. İsa'nın Tanrı olarak görülmesi, çocukların bakış açısını şekillendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla çocuklar Tanrı'ya cinsiyet atfetme ve O'nun erkek olduğunu belirtme konusunda daha rahat davranmış olabilirler. Diğer yandan Müslüman çocukların bazılarının görüşleri antropomorfik Tanrı tasavvuruna işaret ederken, daha fazlası soyut bir Tanrı kavramını ön plana çıkarmıştır.

Tanrı'nın nitelikleri konusunda her iki grupta “yaratan, gözetleyen, büyük, cezalandıran, iyi, kudretli, başına buyruk Tanrı” sıfatlarının ortak olduğu gözlenmiştir. Farklı olarak Müslüman çocuklarda “merhamet eden, bağışlayan Tanrı” sıfatı vurgulanırken, Hristiyan çocuklarda “seven, öğreten Tanrı sıfatı” ön plana çıkmıştır. Çocuklar Tanrı'ya dair düşüncelerini Tanrı'nın temel sıfatlarıyla bağlantılı olarak tasavvur etmişlerdir. Bu durumun çocukların Tanrı'yı tasavvur etme sürecinde onlara kolaylık sağladığı söylenebilir. Tanrı'nın sıfatları ile ilgili vurgulama sıklıklarında değişkenlik söz konusu olmuştur. Ancak çocuklar inandıkları dinin Tanrı anlatılarıyla uyumlu yanıtlar vermişlerdir. Bu durum onların aldıkları din eğitimin Tanrı tasavvurlarına yansımaları açıkça göstermektedir.

Çocukların Tanrı tasavvurlarında benmerkezci düşüncenin yansımaları belirgin bir şekilde görülmüştür. Tanrı'nın onları yarattığını, gözetlediğini, onlar için gerekli olabilecek şeyleri verdiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca kendilerinin evrenin merkezinde ve Tanrı'nın odağında olduklarına dair düşünceleri paylaşmışlardır. Bu durum her iki gruptaki çocuklarda benzer şekilde ortaya çıkmıştır.

Tanrı'nın konumuna dair ifadelerde gruplar arasında çoğunlukla benzer noktalar olmasının yanı sıra bazı farklılıklar da söz konusu olmuştur. Çocuklar, genel olarak Tanrı'nın bulunduğu yer için “yukarıda, cennette veya gökyüzünde” diyerek mekânsal bir konuma işaret etmişlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde araştırmaya katılan çocukların Tanrı tasavvurları, Piaget'in bilişsel gelişim kuramının somut işlem dönemine paralel şekilde olduğu gözlenmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda çocukların, Tanrı hakkında belli bir mekân, şekil ve karakter gibi özellikler yüklemekle bu anlayışı yansıtmışlardır.

Hristiyan ve Müslüman çocukların inandıkları dinden hareketle Tanrı tasavvurlarının farklı olacağı düşüncesi, onların ortak özellikleri olan bilişsel

yapılarının etkisiyle araştırma bulgularında karşılık bulmamıştır. Zira somut işlem döneminde olan her iki grup, gelenekteki dini öğretileri henüz tam anlamıyla içselleştirmemiştir. Dolayısıyla bilişsel yapılarının bu öğretileri kavramaya henüz tam olarak hazır olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu durum, din fark etmeksizin çocukların somut bir Tanrı algısı oluşturmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak detaylara inildiğinde Tanrı tasavvurunda bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Buna göre her iki grubun Tanrı tasavvurunun şekillenmesinin arka planında;

1. Çocukların somut işlem döneminde yer almaları ve sahip oldukları düşünce yapılarının tasavvur sürecine yansımaları,

2. Egoantrik düşünce yapısına sahip çocukların etrafında olup bitenlerin merkezinde olduklarına dair düşünceleri ve bunun Tanrı'ya dair düşüncelerini oluşturmaları,

3. Aile tutumlarının çocuğun duygusal ve bilişsel yapısını etkilemesi ve böylelikle çocukların, Tanrıya dair yaklaşımlarını şekillendirmesi,

4. Her iki grubun Tanrı'ya dair algılarının, inandıkları dinî inancın öğretileri çerçevesinde şekillenmesi,

5. Medyanın Tanrı ile ilgili sunduğu verilerin, çocuğun düşünce dünyasına yansımaları gibi unsurların yer aldığı söylenebilir.

Buradan hareketle bazı öneriler sunulabilir: Her şeyden önce çocukların sağlıklı bir bağlanma gerçekleştirmesi için her türlü çevresel ve kişisel etmenler göz önüne alınmalıdır. Olumlu bir Tanrı algısı oluşması için küçük yaşlardan itibaren affeden, seven, koruyan, yardım eden Tanrı niteliklerinin daha fazla vurgulanması önemli bir husustur. Ayrıca güvenli bir bağ oluşabilmesi için Tanrı'nın, çocuğu cezalandırma veya korkutma aracı olarak kullanılmaması önemlidir. Çocukların Tanrı tasavvurları dijital ve sosyal medya içeriklerinden etkilendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu içerikler ile çocukların sahip oldukları dinî inancın öğretileri arasındaki tutarsızlık onlarda bilişsel çelişkiye neden olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer yandan Tanrı hakkında konuşurken çocukların bilişsel ve duyuşsal yapılarının göz önüne alınması, sağlıklı bir tasavvurun oluşması açısından önem arz etmektedir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı / Author Contribution Statement

Makalede Yazar Katkılarının Yüzdesi (Percentage of Author Contributions in the Article)	Sorumlu Yazar (Responsible Author)	Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması Conceiving the Study	%40	%60
Veri Toplanması Data Collection	%0	%100
Veri Analizi Data Analysis	%60	%40
Makalenin Yazımı Writing the Article	%50	%50
Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision	%70	%30

Kaynakça | References

- Acar, Hatice. “İlkokul Çağı Çocuklarında İnanç Gelişimi”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (Aralık 2014), 1-40.
- Barrett, Justin L. - Richert, Rebekah A. “Anthropomorphism or Preparedness? Exploring Children’s God Concepts”. *Review of Religious Research* 44/3 (2003), 300-312. <https://doi.org/10.2307/3512389>
- Bovet, Pierre. *Çocuğun Dini*. çev. Vedat Ahsen Coşar. Dorlion Yayınları, 2021.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Selçuk Beşir Demir - Mesut Bütün. Siyasal Kitabevi, 2023.
- Çayır, Celal. “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV/2 (2013), 25-60. <http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=ar&midno=71184375&Dergivalkod=0128>
- Çelik, Mehmet. “Süryânîler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 175-178. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Davis, Edward B. vd. “God Images and God Concepts: Definitions, Development, and Dynamics”. *Psychology of Religion and Spirituality* 5/1 (2013), 51-60. <https://doi.org/10.1037/a0029289>
- Göcen, Gülüşan - Genç, Merve. “Ebeveyn Kaybı Yaşamış Bireylerde Otobiyografik Bellek, Allah Tasavvuru Ve Dini Başa Çıkma”. *Bilimname* 2019/40 (31 Aralık 2019), 313-349. <https://doi.org/10.28949/bilimname.635965>
- Göregen, Feride - Yıldız, Mualla. “Ergenlerde Tanrı Algısı, Affetme Eğilimi ve Öfke İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Dini Araştırmalar* 24/61 (15 Aralık 2021), 427-458. <https://doi.org/10.15745/da.1005027>
- Gülfil, Derya. “Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (30 Haziran 2019), 1289-1312. <https://doi.org/10.15869/itobiad.489478>
- Güneş, Abdurrahman. “Medyanın Olumsuz Din Algısına Etkisi”. *Firat University Journal of Social Sciences* 28/1 (31 Ocak 2018), 203-216. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.387896>
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. “Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (30 Haziran 2023), 73-102. <https://doi.org/10.14395/hid.1248630>
- Karlık, Zeynep. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Tanrı Tasavvurları ve Varlık Aşamaları Üzerine Psiko-Teolojik Analizler”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 7 (Haziran 2023), 119-147. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1279549>
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım., 2003.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Ladd, Kevin L. vd. “Children’s God Concepts: Influences of Denomination, Age, and Gender”. *The International Journal for the Psychology of Religion* 8/1 (Ocak 1998), 49-56.

- https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0801_6
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. Çamlıca Yayınları, 2011.
- Öcal, Mustafa. “Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (01 Haziran 2004).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13491/163005>
- Öztabak, Muhammet Übeydullah - Altıntaş, Suat. “Okul Öncesi ve İlkokul Öğrencilerindeki Allah Tahayyülünün İncelenmesi”. *Talim* 4/1 (30 Haziran 2020), 43-77. <https://doi.org/10.37344/talim.2020.2>
- Piaget, Jean. *Çocuğun Gözüyle Dünya*. çev. İsmail Yerguz. Dost Kitabevi, 2023.
- Acar, Hatice. “İlkokul Çağı Çocuklarında İnanç Gelişimi”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (31 Aralık 2014), 1-40.
- Saide, Anondah R. - Richert, Rebekah A. “Socio-Cognitive and Cultural Influences on Children’s Concepts of God”. *Journal of Cognition and Culture* 20/1-2 (04 Mayıs 2020), 22-40.
<https://doi.org/10.1163/15685373-12340072>
- Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı., 2021.
- Tokur, Behlül. “Gelişim Dönemlerine Göre Dinî Hayat”. *Din Psikolojisi*. ed. Abdülkerim Bahadır - Faruk Karaca. 210-232. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, 2018.
- Topaloğlu, Bekir. “Allah”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 471-498. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Turgut, Mehmet. “Ortaokul Öğrencilerinde Deprem ve Tanrı Algısı (Gaziantep İli Örneği)”. *Journal of Analytic Divinity* 8/2 (15 Aralık 2024), 174-196.
<https://doi.org/10.46595/jad.1570819>
- Türker, Rumeysa Nur - Tokur, Behlül. “Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı: 7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar”. *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 367-389. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3456865>
- Yeşil, Cüneyt. *Süryaniler’de İnanç ve İbadet Esasları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Yıldız, Murat - Ünal, Vehbi. “Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/4 (21 Ağustos 2017), 8-21. <https://doi.org/10.15869/itobiad.329846>